

หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

Dharma Principles in Tripitaka for Promotions Human Rights

¹ธรรมวาลี ศรีแช่ม, ²พระครูสิริรัตนบัณฑิต (สุขสันต์ สุขawatthano)

และ³พระมหาลำพันธ์ ปุณณามโน

¹Thammawalee Srichaem, ²Phrakhrusirirattanabundit

(Sooksan Sukhawattano) and ³Phramaha Lampan Puṇḍikāmano

^{1,2}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³วัดภูจวน จังหวัดอุทัยธานี

³PhuJuang Temple, Uthai Thani Province.

¹Corresponding Author's Email: Noodee53@live.com

Received: May 29, 2025; Revised: July 23, 2025; Accepted: August 14, 2025

บทคัดย่อ

หลักธรรมในพระไตรปิฎกเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ผลจากการศึกษาพบว่า สิทธิมนุษยชน เป็นสิทธิต่าง ๆ ที่มนุษย์ควรได้มาเริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย และทุกคนควรปฏิบัติสิทธิมนุษยชนได้โดยชอบธรรม มีลักษณะดังนี้ 1) เป็นสิทธิที่ติดตัวมากับมนุษย์ 2) เป็นสิทธิที่เป็นสากล 3) เป็นสิทธิที่ไม่อาจถ่ายโอนให้แก่กันได้ และ 4) เป็นสิทธิที่ไม่ถูกแยกออกจากกัน สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ ฉะนั้นจุดมุ่งหมายของสิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลก สิทธิมนุษยชนสามารถแบ่งเป็น 5 ประเภท ได้แก่ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่ได้รับการศึกษา 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ 5) สิทธิแห่งทรัพย์สิน สิทธิมนุษยชนมีขอบเขตเพียง 2 ข้อคือ 1) สิทธิมนุษยชนโดยทั่วไป เป็นการปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นพี่เป็นน้องระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ 2) สิทธิมนุษยชนโดยธรรมหมายถึง การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งที่อยู่ในโลก เสมือนว่าสรรพสิ่งนั้นล้วนเป็นพี่น้องกันและได้พึ่งพาอาศัยในการดำรงชีวิตอยู่ หลักธรรมที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนในพระไตรปิฎก เป็นแนวปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์โดยไม่มีประมาณ ไม่แบ่งเชื้อชาติหรือฐานะ เช่น ความเชื่อ หลักกรรม จัดเป็นหลักปฏิบัติที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่หลายระดับแห่งการเข้าถึง ตามความรู้ความสามารถด้านสติปัญญาของแต่ละบุคคล มีความสอดคล้อง สนับสนุนกันจากระดับต้นไปสู่ระดับกลางไปสู่ระดับสูงตามลำดับด้วยปฏิบัติฝึกฝนพัฒนาตนให้เกิดประโยชน์ 3 อย่างคือ 1) ประโยชน์ส่วนตน 2) ประโยชน์ของผู้อื่น และ 3) ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย การนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนมาใช้ในสังคมปัจจุบันสรุปลงใน 1) ทาน การเสียสละแบ่งปัน ซึ่งเป็นไปเพื่อลดละความตระหนี่ เป็นไปเพื่อควบคุมมิให้เกิดการประทุษร้ายเบียดเบียนกัน 2) สมาธิเป็นไปเพื่อความสงบตั้งมั่นของจิตใจ พร้อมจะทำงาน และ 3) ปัญญา

เป็นไปเพื่อความรู้เห็นจริงซึ่งสภาวะธรรมทั้งหลาย ดังนั้นทั้งสิทธิมนุษยชนในพระไตรปิฎกช่วยส่งเสริมให้ปฏิเสธความชั่ว สนับสนุนให้กระทำความดีต่อกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ และพัฒนาชีวิตมวลมนุษยให้เข้าถึงสันติสุข

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก; ส่งเสริม; สิทธิมนุษยชน

Abstract

Dhamma principles in the Tipitaka for promoting Human Rights. As a result of the study, it was found that the rights of human refer to various rights that humans should deserve from birth to death, and everyone should respect the rights rightfully. The rights have common characteristics are as follows 1) rights that attached to humans; 2) rights that are universal; 3) rights that cannot be transferred to each other. And 4) it is a right that is not deprived. Such rights are universal and eternal. Therefore, the purpose of human rights are to be created for the sake of happiness, the equality of all humanity in the globe. It is divided into six categories: 1) the right to live, 2) the right to receive education, 3) the right to work, 4) the right to freedom, 5) the right to holding wealth. Moreover, human rights have only two boundaries: 1) Human Rights in general is a fraternal interaction between each other 2) Legitimate Rights refer to the act of treating each other between humans and all things in the world as if they were brothers and have mutual relationship for living. Dhamma principles for promoting Human Rights in the Tipitaka are a practice that is for the benefit of human well-being unlimitedly and regardless of race or status, such as beliefs or karmic law. The Rights are as series of practices intended for benefit of the practitioners, who have many levels of access, according to their knowledge and intellectual abilities. There are accordance and support from beginning to middle to high by practicing self-development contributing three benefits that are 1) self-benefits, 2) others' benefits and 3) mutual benefits. The way to apply the Dhamma principles in the Tipitaka for promoting Human Rights in current society are summarized as follows 1) Giving, sacrificing and sharing is to reduce stinginess and to control bullying. 2) Meditation is to be for peace of mind and ready to work; and 3) Wisdom is for the realization of all moral conditions. Therefore, Human Rights in the Tipitaka can help encouraging the denial of evil and urging people to do good to each other as a human-being and to develop human life into peace.

Keywords: Tipitaka; Promoting; Human rights

บทนำ

มนุษย์ที่เกิดในโลกนี้ล้วนมีศักดิ์ศรีในการดำเนินชีวิตทุกด้านหรือจะใช้ชีวิตแบบไหนก็ตามและควรมีสติมนุษยชนขั้นพื้นฐาน เช่นการปกครองในระบบประชาธิปไตย เป็นระบบสากลที่ถือว่า ให้สิทธิกับมนุษย์ในสังคมมากที่สุดภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญตามแต่รัฐนั้นๆ แต่เมื่อพวกเขาเหล่านั้นออกมาเรียกร้องสิทธิอันจะพึงมีพึงได้ตามสิทธิที่ควรได้ ตามกลไกที่รัฐมอบให้ภายใต้รัฐธรรมนูญว่า “มนุษย์ทุกคนควรมีสติประจำตัวไม่อาจถูกทำลายโดยอำนาจใดๆ ไม่ว่าอำนาจนั้นจะได้มาโดยชอบธรรมหรือไม่ก็ตาม” การเรียกร้องความชอบธรรมตาม สิทธิที่พึงมีพึงได้ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของมนุษยธรรมด้วยทั้งไม่ควรทำผิดกฎหมายของรัฐหรือกฎระเบียบประเพณีตามแต่สังคม เพราะการเรียกร้องตามสิทธิของเรา อาจล่วงล้ำสิทธิของคนอื่น ดังนั้น ควรมีมาตรการในการควบคุมสิทธิทั้งสองด้านให้มีมาตรฐานเดียวกัน คานท์อธิบายว่า “หลักการอันเป็นปฐมหรือบ่อเกิดที่แท้จริงในการกระทำความดี หรือการประพฤติดีของมนุษย์นั้นคือ เหตุผล และได้อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นเพราะมนุษย์มีเหตุผลเกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับหลักการในการกระทำของมนุษย์ มนุษย์จึงสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ดี อะไรคือสิ่งที่เลว อะไรถูก อะไรผิด (Kant, Immanuel and Paton, 1964)

ทั้งนี้คำสอนในพระไตรปิฎกช่วยให้มนุษย์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างมีคุณค่า และมีความสำคัญสูงสุดได้โดยประกอบกับความพยายามและความรับผิดชอบที่ไปมีความสอดคล้องกับการพัฒนามนุษย์ (สิทธิบุตตรอินทร์, 2554) เพราะเน้นถึงความเป็นตัวตนของตัวเอง สนับสนุนและส่งเสริมความสำคัญของมนุษย์ในสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขที่มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมแต่อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนพื้นฐาน คือ ศีล 5 ธรรม 5 เพราะศีล 5 คือองค์ประกอบพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ตั้งอยู่บนความชอบธรรมในสังคมมนุษย์ การศึกษาเปรียบเทียบหลักสิทธิมนุษยชนในระดับสากล กับหลักมนุษยธรรมทางพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาถึงความเหมือนและความต่างในแต่ละด้าน เพื่อนำมาเป็นรูปแบบอย่างและเป็นหลัก ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม เพราะคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นคนเป็นสิ่งที่ทุกคนมีติดตัวมาแต่กำเนิด โดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ เพศ สีผิว ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือแนวคิดอื่น ๆ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิด ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงมีความหมายอย่างยิ่งสำหรับสังคมทุกสังคม หากสังคมใดไร้สิทธิมนุษยชน สังคมนั้นย่อมเต็มไปด้วยความอยุติธรรม การเอารัดเอาเปรียบ การละเมิดสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานตลอดจนการทารุณกรรมโหดร้าย (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย, 2527)

แนวคิดหลักที่ว่า “มนุษย์ทั้งหลายเกิดมาเท่าเทียมกัน มนุษย์มีสิทธิบางประการที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิดจนกระทั่งถึงแก่ความตาย สิทธิดังกล่าวได้แก่สิทธิในชีวิต เสรีภาพในร่างกาย และความเสมอภาคซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่อาจโอนให้แก่กันได้และใครจะล่วงละเมิดมิได้ หากมีการล่วงละเมิดก็อาจจะก่อให้เกิดอันตราย หรือกระทบกระเทือนเสื่อมเสียต่อสภาพของความเป็นมนุษย์ (สมชาย กษิติประดิษฐ์, 2544)

หลักธรรมในพระไตรปิฎก เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่คอยอบรม ชัดเกล้าความเป็นมนุษย์ในแง่ที่ว่าหลักจริยธรรมไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิเพื่อมีชีวิตอยู่ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น หากแต่ความเป็นมนุษย์ควรมีเป้าหมายที่สูงส่งกว่า คือการมีศีลธรรมใช้การดำเนินชีวิตให้เป็นสุขและการใช้ศีลธรรมในการดำรงตนอยู่ร่วมกันในสังคม ให้มีการพัฒนาตน สังคมให้สามัคคี กลมเกลียวโดยยึดหลักการพัฒนาตนให้เกิด

ความหลุดพ้นจากโลกที่เรียกว่า “วัฏจักร” (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536) และคำสอนในพระไตรปิฎก ได้แบ่งหลักมนุษย์ทั้งหลายควรมีหลักธรรมเพื่อนำไปใช้ในการปกครองเป็นระบบที่ชัดเจน ธรรมสำหรับผู้ปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย คือ อปรีหานิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมนี้ มีไว้เพื่อความเจริญงอกงาม ฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่ หมั่นประชุมกันเนื่องนิยัตน์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่บัญญัติ สิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ อันขัดต่อหลักการเดิม ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ม. (ไทย); 10/136/82-83)

ความหมายและขอบเขตของสิทธิมนุษยชน

คำว่า “สิทธิมนุษยชน” หมายถึง สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์พึงมี เช่นสิทธิเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี สิทธิในชีวิตเป็นสากลที่ได้รับโดยเท่าเทียม รวมถึงสถานะทางสังคมหรือเงื่อนไขเช่นใด นี่เป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์ มาแต่กำเนิดโดยถือว่ามนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าและเสมอภาคกันโดยธรรมชาติ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ส่วนวคิน อินทสระให้ความหมายสิทธิมนุษยชนแบ่งเป็น 6 ประเภทคือ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่จะได้รับการเรียนรู้ 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิเสรีภาพ 5) สิทธิในทรัพย์สินและ 6) สิทธิในสัญญาประชาคม (วคิน อินทสระ, 2529) แต่ชะวัชชัย ภาติถุให้ความหมายสิทธิมนุษยชนว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์และสิทธิ เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องภาษา เชื้อชาติ (ชะวัชชัย ภาติถุ, 2548) เมื่ออธิบายความหมายด้านภาษาบาลีคำว่า “สิทธิมนุษยชน” ได้แยกออกเป็น 3 คำ คือ สิทธิ แปลว่า สำเร็จหรือเสร็จ (ป.หลงสมบุญ, 2540) ส่วนคำว่า “มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง (ป.หลงสมบุญ, 2540) และคำว่า “ชน” แปลว่า ชนหรือคน (ป.หลงสมบุญ, 2540) รวมความหมายคือ มนุษย์ผู้มีใจสูงหรือศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ต่อมาเมื่ออธิบายขอบเขตของสิทธิมนุษยชนตามหลักสากลโดยมีขอบเขตครอบคลุมทั้งด้านพลเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่นสิทธิพลเมืองมีเสรีภาพการชุมนุม สิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเช่นทำงานที่ยุติธรรม ในการศึกษา การเข้าถึงบริการสุขภาพและสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสม โดยอธิบายตามหลักของกฎหมาย ควรทราบถึงผู้ปฏิบัติงานด้านความมั่นคง สิทธิมนุษยชนหมายถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรองหรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือกฎหมายไทย หรือสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่ ต้องปฏิบัติตาม มนุษย์ทั้งหลายที่เป็นชายหรือหญิงที่เกิดมา ล้วนมีอิสระและเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีและสิทธิ ส่วนขอบเขตหมายถึงสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการรับรองทั่วโลก ว่ามาตรฐานขั้นต่ำของการปฏิบัติต่อมนุษย์นั้น สามารถจำแนกได้ครอบคลุมสิทธิ 5 ประเภท ได้แก่ สิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิทางสังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม (คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชน, 2544) เพราะฉะนั้น ดังนั้นสรุปว่ามนุษย์ควรมีสักดิ์ศรีต่อการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน หรือการปฏิบัติต่อกันด้วยความเป็นเพื่อนมนุษย์ ร่วมชาติ รวมไปถึงสิทธิในการมีชีวิตและมีความมั่นคงต่อการใช้ชีวิตอยู่บนโลกอย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์เท่ากัน

หลักการในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชน (Human Rights) ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้บัญญัติความหมายของสิทธิมนุษยชน หมายถึง ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลที่ได้รับการรับรอง หรือคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย หรือตามกฎหมายไทย หรือตามสนธิสัญญาที่ประเทศไทยมีพันธกรณีที่ต้องปฏิบัติตามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือศักดิ์ศรีความเป็นคนเป็นสิ่งที่ทุกคนมีติดตัวมาแต่กำเนิดโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมืองหรือแนวคิดอื่นๆ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม ทรัพย์สิน ถิ่นกำเนิด หรือสถานะอื่น ๆ เช่น การครอบครองทรัพย์สินความเป็นจริงเหล่านี้หากไม่เป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐาน ย่อมทำให้เกิดการเรียกร้องขึ้นในด้านศีลธรรมว่าเป็นสิทธิที่มีมาแต่กำเนิดไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจะยกหลักการที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ พรหมวิหาร 4 คือ 1) เมตตา ที่เป็นหลักธรรมแห่งความรัก ความเอื้ออาทร, 2) กรุณา ความเข้าใจผู้อื่น ส่งเสริมให้เคารพผู้อื่นในฐานะมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน, 3) มุทิตา หลักยินดีกับความสำเร็จผู้อื่น, 4) อุเบกขาส่งเสริมความเป็นกลางอย่างมีสติ ไม่ลำเอียงหรือเลือกปฏิบัติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) ทั้งนี้เมื่ออาศัยซึ่งพรหมวิหารแล้ว ควรอาศัยซึ่งสังคหวัตถุ 4 ประการคือ 1) ทาน คือการแบ่งปัน เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและเกื้อกูลกัน, 2) ปิยวาจา คือการพูดด้วยถ้อยคำที่ดี, 3) อตถจริยา คือการช่วยเหลืออย่างจริงใจ, 4) สมานัตตตา คือการวางตนเสมอกัน ไม่ถือตัวเหนือผู้อื่น สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคในสิทธิมนุษยชน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2554) และอวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนกัน เป็นสาระสำคัญยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันเป็นสุข เบียดเบียนสัตว์อื่น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/304/255)

พื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักการในพระไตรปิฎก

หลักสิทธิมนุษยชนที่นานาประเทศต่างได้ปฏิบัติยึดถือกัน จัดเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน ของชีวิตมนุษย์ กล่าวคือ เป็นสิทธิที่เน้นถึงการกระทำระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ส่วนพื้นฐานของหลักการในพระไตรปิฎก มีพื้นฐานมาจากการเข้าถึงความจริงของชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ เช่น เรื่องกรรม เรื่อง ศรัทธา หลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงมุ่งเน้นไปที่การลงมือประพฤติปฏิบัติด้วยตนเอง เพื่อความผาสุกในชีวิตด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม อันหมายถึงชีวิตของคนอื่น สัตว์อื่นและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ซึ่งถือเป็นขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกัน แต่โดยรวมหลักการในพระไตรปิฎกขั้นพื้นฐานได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือ มีลักษณะที่เป็นคำสอนให้บุคคลเว้นจากการทำความชั่วที่เรียกว่า วินัยหรือศีล โดยมีลักษณะที่เป็นการสอนให้บุคคลทำความดีที่เรียกว่าธรรม เรื่องของศีลหรือสิกขาบท และหลักธรรมต่างๆ จึงถือเป็นมาตรการพื้นฐานทางศีลธรรมที่มีความสำคัญและมีผลเสมอต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม เพราะฉะนั้นหลักการในพระไตรปิฎกจึงเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์โดยตรง และกล่าวได้ว่าเป็นแนวความคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ เพราะจะพบว่าในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกล่าวไว้อย่างพร้อมมูลถึงธรรมชาติของสังคม บ่อเกิดสังคมและสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงของสังคม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงหน้าที่ของรัฐบาล รูปแบบของการจัดระเบียบสังคมในอุดมคติ ตลอดจนวิธีที่จะนำหรือเสริมสร้างสังคมว่าควรทำ

อย่างไรด้วย (สุเชาว์ นพอมัย, 2537) พื้นฐานทางหลักธรรมคำสั่งสอนของพระไตรปิฎกจึงตั้งอยู่บนฐานแห่งการยอมรับในเรื่องข้อเท็จจริง ดังนี้

1. เจตน์เจาน์เสรีหรือเสรีภาพของบุคคล
2. สันติของบุคคลภาวะ
3. การทำความดี ความชั่วมีผลทำให้ธรรมชาติของมนุษย์ดีขึ้นและเลวลงได้จริง
4. ภาวะของจิตที่บริสุทธิ์จากกิเลส อาสวะทั้งปวงเป็นภาวะแห่งความสุขสมบูรณ์ รู้แจ้งในอนัตตมะและเป็นเสรีภาพอันยอดเยี่ยม

หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกต่างมีความเห็นคล้ายคลึงกันว่ามนุษย์แต่ละคนต่างมีสิทธิในการกระทำต่างๆ ซึ่งอยู่ในขอบข่ายแห่งความดี ซึ่งสรุปลงในด้านพื้นฐานได้ 3 ประการ ได้แก่

1. ทั้งหลักสิทธิมนุษยชนและพระไตรปิฎกต่างถือเอาหลักแห่งการกระทำ (หลักกรรม) เป็นหลักแห่งการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม เพื่อละความชั่ว เพื่อทำความดี และเพื่อประโยชน์สุขทั้งส่วนตนและส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
2. หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกล้วนมีลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกันในแง่ต่างๆ เช่น มนุษย์ต้องรักเมตตาต่อกัน ไม่ควรเบียดเบียนคนอื่น ไม่ทำร้าย ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติล่วงทางกาม โดยเน้นปฏิบัติเรื่องศีล 5 หรือเรื่องการศึกษา เป็นต้น เพื่อให้มนุษย์ได้เข้าใจถึงการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวที่มีพื้นฐานของความรักที่ดีต่อกัน สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหนๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.ส. (ไทย); 15/348/95)
3. ถือว่ามนุษย์เป็นผู้เลือก ผู้กระทำและผู้รับผล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวของมนุษย์เป็นประมาณ โดยมีกาย วาจา และสติปัญญาเป็นเครื่องมือปฏิบัติเพื่อความสุขของตนและส่วนรวม

ขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

ขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้รับสิ่งต่างๆ เท่าเทียมกัน ในฐานะที่เป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชนจึงเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่ว่ามีสิทธิหรือสถานะสากล เป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด ซึ่งไม่สามารถจำหน่าย จ่าย โอน หรือแจกให้กับผู้หนึ่งผู้ใดได้ สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ ฉะนั้น สิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลกเท่านั้น กล่าวได้ว่า สิทธิมนุษยชนก็คือสิทธิทางศีลธรรม คือสิทธิที่อยู่ในตัวของมนุษย์เอง คือความดีหรือมโนธรรมนั่นเอง ซึ่งในหลักมนุษยธรรมเป็นหลักธรรมที่สอนให้มนุษย์มีจิตใจเมตตาและการไม่เบียดเบียนกันเป็นหลักที่นำสันติภาพมาสู่โลกอย่างแท้จริง

ส่วนขอบเขตของหลักธรรมในพระไตรปิฎก ขึ้นกับความประพฤติของสรรพสัตว์ว่าต่างก็มีผลของการกระทำ (กรรม) เท่าเทียมกัน และผลดังกล่าวก็มาจากการกระทำที่มนุษย์และสัตว์นั้นได้กระทำเพราะความที่มนุษย์และสัตว์นั้นมีจิตหรือวิญญาณ ดังนั้นขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้มีชีวิต พฤติกรรมที่แสดงออกจึงมีค่าเท่ากันไม่ว่าสัตว์ใคร่จ้าน มนุษย์ก็สามารถที่จะประกอบความดีความชั่วได้ โดยที่พระไตรปิฎกมีขอบเขตของหลักธรรมคำสอนที่ชัดเจน โดยมี

จุดมุ่งหมายและสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาใช้ปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ส่วนที่จริงแต่ไม่มีประโยชน์นั้น ไม่ได้นำมาสั่งสอน ขอบเขตที่ชัดเจนทางหลักธรรมในพระไตรปิฎก เช่น

1. มุ่งให้เกิดประโยชน์ครบทั้ง 3 ด้านของชีวิต ซึ่งก็เป็นการเน้นย้ำถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของหลักจริยศาสตร์ของพระไตรปิฎก กล่าวคือ ทิฐยธรรมมีกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในอนาคต ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: พ.จ. (ไทย); 30/673/261-262)

2. มุ่งให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง

3. เน้นทางสายกลาง ไม่เอนเอียงไปในทางมัวเมา (กามสุขัลลิกานุโยค) และทางลำบากเหนื่อยเปล่าไร้ประโยชน์ (อัตตกิลมณานุโยค) (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: วิ.ม.(ไทย); 4/13/16) ก่อให้เกิดประโยชน์ 3 ด้านครอบคลุมสังคมมนุษย์ ได้แก่ อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน ปรัตถประโยชน์ ประโยชน์ของผู้อื่น อุภยัตถประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: พ.จ. (ไทย); 30/673/261-262)

ดังนั้น ขอบเขตของหลักธรรมในพระไตรปิฎกมีขอบเขตที่ชัดเจนทั้งในด้านการกระทำ ผลของการกระทำ มีความเสมอภาคต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ใครทำอย่างไรก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น คำสอนในพระไตรปิฎกมีทัศนะแตกต่างจากหลักสิทธิมนุษยชนตรงที่ว่า พระไตรปิฎกให้ความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติที่กล่าวถึงสิ่งไหนถูก, สิ่งไหนผิด, สิ่งไหนควรทำ, สิ่งไหนไม่ควรทำและกล่าวต่อไปอีกว่าที่ควรทำนั้นควรทำสิ่งไหนก่อนสิ่งไหนหลัง มีจุดมุ่งหมายที่การตัดสินว่าถูกหรือไม่ถูก, ควรหรือไม่ควร หลักต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดเสมอ นั่นก็คือการปฏิบัติละเว้นความชั่วการทำความดี และการทำจิตใจให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหาของมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

เพราะหลักสิทธิมนุษยชนเมื่อนำแนวคิดในเชิงปัญหาได้พบว่ามี 4 ประการ เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาซึ่งสิทธิมนุษยชนควรยก 3 บริบทนี้มาอธิบาย ได้แก่ 1) คุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หมายถึงคุณค่าอันมีลักษณะเฉพาะและเป็นคุณค่าที่มีความผูกพันอยู่กับความเป็นมนุษย์ตามฐานะที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับคุณค่าดังกล่าวโดยไม่คำนึงถึงเพศเชื้อชาติวรรณะหรือศาสนาเป็นต้น โดยที่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน (วิชัย ศรีรัตน์, 2548) เมื่อสรุปศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ล้วนเกิดจากคุณค่าอันมีลักษณะเฉพาะที่ผูกพันอยู่กับความเป็นผู้มีจิตใจสูงโดยไม่ขึ้นอยู่กับการเงื่อนไขอื่นใดทั้งสิ้น, 2) สิทธิเสรีภาพ หมายถึง มนุษย์ที่เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพทางความคิด มนุษย์ทุกคนปรารถนาความเป็นอิสระในการคิด การค้นหา การเรียนรู้การเลือก การตัดสินใจ การแสดงออกมนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้โดยไม่ทำตัวเป็นอิสระเป็นเสรีชน เราจะบังคับคนให้เป็นทาสทาสก็ไม่ได้การบังคับ ควบคุม หรือกดขี่ข่มเหง เสรีภาพของมนุษย์จึงเท่ากับการลดคุณค่าความเป็นมนุษย์ลงมนุษย์นั้นย่อมมีอิสระในตัวของตนเองอย่างสมบูรณ์การมีอิสระทางความคิดจะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในสังคมอย่างกว้างขวาง (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2547) และ 3) ความเสมอภาค เพราะในสังคมประชาธิปไตย ควรมีความเสมอภาพ คือภาวะเท่าเทียมกันในสิ่งที่มนุษย์ควรจะมีในฐานะการเป็นประชากรของรัฐ มีสิทธิ เสรีภาพ ไม่มีการแบ่งชนชั้น หรือการเลือกปฏิบัติ แม้แต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่ได้บัญญัติหลักการเรื่องความเสมอ

ภาคไว้ 3 ประการคือ 1) มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคด้วยกฎหมาย 2) ชายและหญิงมีความเท่าเทียมกันตามกฎหมาย 3) บุคคลย่อมไม่ถูกเลือกปฏิบัติหรือมีอภิสิทธิ์เพราะเหตุในเรื่องเพศชาติกำหนดเชื้อชาติภาษาชาติถิ่นกำเนิด สรุปหลักการความเสมอภาคจึงหมายถึงความเสมอภาคตามกฎหมาย หน้าที่การงานและในหน้าที่หรือภาระการงาน (หลวงประดิษฐมนูธรรม, 2526) และ 4) ภราดรภาพ หมายถึง ความเป็นพี่น้องกัน รวมถึงคนในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันดุจพี่น้อง ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ไม่ปฏิบัติเป็นประดุจศัตรู เพราะความแตกต่างกันจะช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุข การปกครองที่แยกมิตรแยกศัตรูเพื่อให้คนต่อสู้กันเป็นกลุ่ม ๆ นั้นสังคมจะไม่สงบสุขแต่สังคมจะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขต้องมีภราดรภาพโดยมองกันอย่างเป็นพี่น้อง ฉะนั้นเมื่อสรุปสังคมของมนุษย์เชิงอารยะที่อยู่ด้วยกันอย่างเป็นพี่น้องมีโอกาสช่วยเหลือกัน ที่สำคัญความสัมพันธ์แบบเป็นพี่น้องไม่จำกัดขอบเขตแค่เพื่อนบ้านของเรา แต่ขยายความเป็นภราดรภาพไปยังประเทศเพื่อนบ้าน ภูมิภาคตลอดจนถึงมนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ถ้าโลกนี้มีความสัมพันธ์กันด้วยความรู้สึกแบบพี่น้อง แบบญาติมิตร โลกนี้ก็จะไม่มีแต่สันติภาพทุกภาคส่วน (วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, 2543)

ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนมุ่งสร้างสันติสุขให้เกิดในสังคมมนุษย์ โดยเน้นที่การสนับสนุนส่งเสริม การมีความรัก ความเมตตา การปฏิบัติดีงามต่อกัน โดยย้ำความสำคัญของความรับผิดชอบที่มีแฝงอยู่ในความสัมพันธ์ของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ และแม้กระทั่งความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ หลักแห่งความเมตตากรุณาเป็นที่ตั้ง อันเป็นความรักใคร่โดยไม่จำกัดขอบเขต ไม่มีการแบ่งแยก ซึ่งสอดคล้องตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎก ดังศาสนสุภาษิตที่ว่า “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2546) เมตตาจึงเป็นความรักใคร่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น คุณธรรมข้อนี้เป็นการลดความสำคัญของตัวเอง ไม่เห็นแก่ตัว มุ่งที่ความสุขของผู้อื่นเป็นสำคัญ ทำให้บุคคลช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น เพราะการที่สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสันติสุขทุกผู้ทุกนามก็เพราะความเมตตาที่มีต่อกัน เช่น บุตรธิดาเติบโตเจริญงอกงามก็เพราะเมตตาของบิดามารดา เป็นต้น หลักเมตตาในพระไตรปิฎกนั้นก็มิปรากฏอยู่แห่ง เช่น ในพรหมวิหาร 4 ได้แก่ “เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/ 228/174) และในสาราณียธรรม 6 ประการ (ธรรมที่ทำให้มนุษย์ระลึกคิดถึงกันในแง่แห่งความดีงาม) ได้แก่

1. เมตตาการุณยธรรม ได้แก่ กระทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดี โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. เมตตาจริยธรรม ได้แก่ พุทต่อกันด้วยเมตตา คือ กล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ สรรเสริญหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดีและแสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. เมตตาโมกขธรรม ได้แก่ คิดถึงต่อกันด้วยเมตตา คือ การตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4. สาธารณโภคี ได้แก่ การแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5. สีสสามัญญา ได้แก่ การพยายามประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดึงาม รักษา ระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

6. ทิฏฐีสามัญญา ได้แก่ ปรับความคิดเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพ รับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบ ร่วมกัน ตกลงกันได้เพื่อจุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ฉก. (ไทย); 22/282/22)

หลักธรรมทั้ง 6 ประการนี้ ถือเป็นหลักธรรมเครื่องประกันความประพฤติของปัจเจกบุคคลทุกคนในสังคม ประเทศได้เป็นอย่างดี ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนทางสังคม การเป็นอยู่และการเมือง ก็เน้นเพียงให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้ถูกต้อง โดยเน้นที่มนุษย์ทุกคนเป็นจุดยืนหรือศูนย์กลางของกิจกรรมทุกอย่าง แต่ถือว่าสรรพสิ่งขึ้นอยู่กับกระทำความดีของมนุษย์ทั้งหมดด้วยความเมตตาธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า หากว่า ภิกษุเจริญเมตตาจิต ชั่วเวลาแม้เพียงลัดนิ้วมือเดียว ภิกษุนั้นเรากล่าวว่าย่อมไม่ห่างงาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันทอาหารของชาวเมืองเสียเปล่า ก็จะช่วยกล่าวไปถึงคนทั้งหลายที่เจริญเมตตาจิตให้มากไป กว่านี้เล่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.เอก. (ไทย); 20/55/9) พึงแผ่เมตตาจิตใน สัตว์ทั้งหลายว่าขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเกิด สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ เป็นผู้สะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ผอมหรือพี และสัตว์เหล่าใดมีกายยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ที่เราเห็นแล้วหรือมิได้ เห็นอยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงหาที่เกิด ขอสัตว์ทั้งหมดนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเกิดฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ขุ. (ไทย); 25/10/9-10) จากพุทธพจน์ข้างต้นแสดงถึง ผลของเมตตาธรรมว่ามีอยู่ 11 ข้อได้แก่ 1) ย่อมนอนหลับเป็นสุข 2) ตื่นก็เป็นสุข 3) นอนไม่ฝันร้าย 4) เป็นที่รักของ มนุษย์ทั้งหลาย 5) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย 6) เทวดาย่อมรักษา 7) ไฟ ยาพิษ หรือศาสตราไม่กล้ากราย 8) จิต ย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว 9) ผู้เจริญมฤตยาวย่อมมีผิวหน้าที่ผ่องใส 10) ไม่ หลงตาย 11) เมื่อยังไม่สามารถแทงตลอด ธรรมที่สูงยิ่งได้ ก็ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.เอกาทส. (ไทย); 24/222/316) ดังนั้น ความแตกต่างกันด้านขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎกพอ สรุปได้ ดังนี้ 1) พระไตรปิฎกมีขอบเขตที่ชัดเจนและแน่นอนกว่าหลักสิทธิมนุษยชน 2) ขอบเขตของหลักธรรมใน พระไตรปิฎกกว้างขวางครอบคลุมทั้งมนุษย์และสัตว์ ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนหมายเอาเฉพาะมนุษย์เพื่อมนุษย์โดย มนุษย์เท่านั้น 3) ขอบเขตของหลักการทั้งสองถือว่าการทำความดีนั้นก็เพื่อความดี มิใช่ทำความดีบนความทุกข์ของ คนอื่น เมื่อตนเป็นสุข คนอื่นก็ย่อมสุขด้วย เป็นต้น

เมื่อสรุปขอบเขตของหลักสิทธิมนุษยชน ก็คือ จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้รับสิ่งต่างๆ ที่ เท้าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ รวมถึงสิทธิที่ครอบคลุมการดำรงชีวิตเป็นอยู่ของมนุษย์เพื่อชีวิตที่ดีงามในสังคม โดยมีหลักการสำคัญ 3 ข้อ คือเรื่องสิทธิในชีวิต สิทธิในการยอมรับนับถือ และสิทธิในการดำเนินชีวิต พร้อมกับการ พัฒนาตนเองตามแนวทางอันชอบธรรม ฉะนั้น สิทธิมนุษยชน เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคในความเป็น คนที่เป็นของทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติแหล่งกำเนิด มีเพศ อายุ สีผิว ความคิดเห็นที่ต่างกันไป จะร้ายหรือยากจน ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด สิทธิมนุษยชน จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถถ่วงโอนไป

ให้แกกันได้ เพราะเป็นสิ่งไร้พรหมแดน ฉะนั้น จึงไม่มีบุคคล องค์กร หรือแม้แต่อำนาจรัฐที่จะมาล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชน หรืออิสรภาพของความเป็นมนุษย์นี้ได้

ระดับของหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

ระดับของหลักสิทธิมนุษยชน เป็นการแสดงอ้างถึงสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ความเป็นมนุษย์ถึงความเชื่อมั่นในสิทธิมนุษยชนในระดับพื้นฐานในศักดิ์ศรีและคุณค่าตัวบุคคลในความเสมอกันแห่งสิทธิทั้งบุรุษและสตรี เช่น การปฏิบัติตนตามหน้าที่ด้วยความรัก ความเมตตา ปัญญาของตน อย่างไรก็ตาม สรุประดับของหลักสิทธิมนุษยชนมี 2 ระดับ ได้แก่

1. ระดับปัจเจกชน หมายถึง หลักความประพฤติของมนุษย์แต่ละคน เพราะสังคมจะมีความสุขสันติสุข ความเจริญก้าวหน้าได้จะต้องเริ่มที่ตัวของมนุษย์ทุก ๆ คนเสียก่อน

2. ระดับสังคม หมายถึง มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กันและกันความเป็นมนุษย์จะมีคุณค่าที่แท้จริงก็ต่อเมื่อทุกคนทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ซึ่งก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกันทั้ง 2 ระดับนี้ยังสรุปลงเป็นระดับหลักสิทธิเสรีภาพทางกายและทางใจ ดังนั้น จากการวิจัยหลักสิทธิมนุษยชนสรุปดังนี้

1. หากยึดระดับพื้นฐานและระดับกลางแห่งหลักธรรมในพระไตรปิฎกแล้วหลักสิทธิมนุษยชนก็จัดอยู่ในนี้
2. ระดับนี้ ไม่ถึงระดับสูงสุด และแม้จะจัดเข้าได้ก็ยังมีเนื้อหาไม่ครอบคลุมเท่าหลักธรรมพระไตรปิฎกเลยด้วยซ้ำไป
3. หากยึดเอาเรื่องมนุษย์เป็นที่ตั้งแล้ว ทั้งพระไตรปิฎกและหลักสิทธิมนุษยชนล้วนอยู่ในระดับเดียวกันนั่นก็คือ มนุษย์ล้วนปฏิบัติทำงานเพื่อความสุขความเจริญของมวลมนุษยชนนั่นเอง

คำสอนในพระไตรปิฎกแม้ไม่ได้มีคำสอนสิทธิมนุษยชนโดยตรง แต่สาระสำคัญมีนัยคำสอนให้มีความเคารพสิทธิมนุษยชนในด้านต่างๆ โดยแบ่งระดับของหลักคำสอนออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง และระดับสูงสุดตามความเหมาะสมของผู้ฟังคำสอนแล้วนำไปปฏิบัติ แต่เมื่ออธิบายโดยสาระสำคัญของเนื้อหาพระไตรปิฎกแล้ว ควรแบ่งระดับหลักธรรมออก 2 ประเภท ได้แก่ ระดับที่เป็นพื้นฐานแก่บุคคลทั่วไป (ฆราวาส) และระดับสำหรับเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนา ซึ่งสรุปลงในพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุภิกษุณีและอุบาสกอุบาสิกา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.จตุกก. (ไทย); 21/ 129/132-133) เพราะระดับพื้นฐานเป็นปัจจัยของหลักสิทธิมนุษยชนก็คือจุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยคุณมีศีลเป็นต้นได้สิทธิเท่าเทียมกันในฐานะที่เป็นมนุษย์ ส่วนระดับกลางเป็นปัจจัยสิทธิมนุษยชน เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ใช่แค่การมีชีวิตรอด แต่รวมถึงมีการเรียนรู้คำสอนเชิงสัมมาทิฐิ มีคุณธรรม และสามารถพัฒนาไปสู่ความดีงามต่อไป รวมทั้งเป็นแนวคิดและหลักการปฏิบัติที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่ว่ามนุษย์นั้นมีสิทธิหรือสถานะสากลเป็นสิทธิที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิดซึ่งไม่สามารถ จำหน่ายจ่ายโอนหรือแจกให้กับผู้หนึ่งผู้ใดได้ สิทธิดังกล่าวนี้มีความเป็นสากลและเป็นนิรันดร์ ฉะนั้น สิทธิมนุษยชนเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์สุข ความเสมอภาคของมวลมนุษยชาติในโลกเท่านั้น กล่าวได้ว่าสิทธิมนุษยชน ก็คือ สิทธิทางศีลธรรม คือ สิทธิที่อยู่ในตัวของมนุษย์เอง คือมโนธรรมอันเป็นความดีนั่นเอง ซึ่งในหลักมนุษยธรรมเป็นหลักธรรมที่สอนให้มนุษย์มีจิตใจเมตตาและการไม่เบียดเบียน

กันเป็นหลักที่สันติภาพมาสู่โลกอย่างแท้จริง (เสนห์ จามริก, 2545) ดังนั้นแม้หลักธรรมในอาธิปไตยยสูตร คือ 1) อัตตาทิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วยการปรารถนา และสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ 2) โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ อันมีลักษณะคล้ายคลึงกับประชาธิปไตย ที่ยึดถือเอาความเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ 3) ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการความจริง ความดีงาม ความถูกต้อง เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถนาที่ได้ศึกษา ตรวจสอบ ตามข้อเท็จจริง และความเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวาง แจ่มชัด และพิจารณาอย่างถี่ถ้วนด้วยสติปัญญา มองเห็นได้ด้วยความรู้จริงใจ เป็นไปโดยชอบธรรม ทั้งมีความเคารพกฎระเบียบ กติกาทางสังคมและหลักการ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อ.ต.ก. (ไทย); 20/40/201) ฉะนั้นพระสูตรนี้ยังอาศัยซึ่งธรรมาธิปไตย คือนำธรรมเป็นหลักความจริงที่ช่วยให้มนุษย์จรโลงประโยชน์สุขไว้

สรุปว่า หลักธรรมพระสูตรนี้มีความสำคัญในการยกระดับสิทธิมนุษยชนให้มีความสามัคคีต่อกันโดยการ ปฏิบัติตนตามหน้าที่ด้วยความรัก การปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเพื่อให้มนุษย์ทั่วโลกมีความสุข ความเจริญของมวลมนุษยชนนั่นเอง

วิเคราะห์หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชน

คำสอนในพระไตรปิฎกมีการอธิบายว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน แน่นนอนว่าต่างได้รับสิทธิถึงการมีชีวิต เสรีภาพ การแสวงหาความสุข ความเสมอภาค ภารดรภาพและเกียรติศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ดังที่ปรากฏใน พรหมชาลสูตร(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.สี. (ไทย); 9/7-27/3-10) ว่าปุณณเมื่อ ยกย่องพระพุทธเจ้าฟังกล่าวว่าพระสมณโคดมทรงละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางตนหาธุระและคัสตราวุธ มีความ ละอาย มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ทั่วไป เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์เป็นต้นนี้ คำตรัสของพระพุทธเจ้าที่แสดงให้เห็นถึงการประพฤติปฏิบัติตามจรรยาวัธดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการหยุดการกระทำอันเป็นการละเมิดในทรัพย์สินของผู้อื่น คือการไม่ปล้นจี้ชิงทรัพย์ ซึ่งจะทำให้เกิดความไม่ ปลอดภัยในทรัพย์สินของตนเอง และอาจนำมาซึ่งการทำร้ายร่างกายเจ้าของทรัพย์สินทั้งหลายได้ นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ได้หยุดการกระทำโดยการไม่ฆ่าสัตว์ วางอาวุธ ไม่ฆ่าฟัน จ้องจำผู้อื่น และมีเมตตา กรุณาต่อสรรพสัตว์ การไม่จ้องจำแสดงให้เห็นถึงการไม่กักขัง หน่วงเหนี่ยวอันเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย การวาง อาวุธ การไม่ฆ่าฟัน การไม่ฆ่าสัตว์ ก็แสดงให้เห็นถึงการวางอาวุธทั้งหลายที่ใช้ในการนำไปทำร้ายผู้อื่น เพื่อที่ผู้คนจะ ได้อยู่อย่างปลอดภัย ไม่ต้องกลัวว่าจะมีผู้ใดหยิบอาวุธขึ้นมาทำร้ายกัน การไม่ฆ่าฟันและการไม่ฆ่าสัตว์ ถือเป็นการ แสดงถึงการคำนึงและเคารพในสิทธิแห่งการมีชีวิตอยู่ สิทธิในชีวิตร่างกายโดยไม่ต้องถูกกระทำต่อกันอย่างป่าเถื่อน อันอาจนำมาซึ่งการสิ้นสุดสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์นั้นคือเสียชีวิตในที่สุด ตามคำสอนในพระไตรปิฎกคือการ ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างซึ่งผู้อื่นสามารถนำข้อสรุประณุญาตได้ ตามจรรยาวัธข้อที่ 1 และจรรยาวัธข้อที่ 2 ที่ปรากฏในพรหมชาลสูตร ทั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชน ตามคำปรารภที่ 2 ในปฏิญญาสากลา ในการไปนำพาและเหยียดหยามต่อมนุษย์ชน ยังผลให้มีการกระทำอย่างป่าเถื่อน ซึ่งเป็นการ ละเมิดมโนธรรมของมนุษย์ชาติอย่างร้ายแรง พร้อมกับอัสสภาพพ้นจากความหวาดกลัว และความต้องการ และ

สอดคล้องตามข้อที่ 5 ของปญญาสากสา ในการประพัตติตนไม่ให้ผู้คนต้องถูกปฏิบัติ ถูกทรมานหรือถูกลงโทษ ที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้า เพราะเหตุนี้จากยังเป็นความเคารพกันเป็นกตีกาสังคมขั้นพื้นฐาน ชาวพุทธทุกคนจะทราบดี เพราะมีกฎของศีล 5 และหลักพรหมวิหารธรรม เป็นสิ่งยืนยัน โดยเชื่อว่าประเพณีของหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกที่จำแนกออกไป 3 ประเภท ได้แก่ 1) ประเภทของหลักธรรมระดับต้น ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม 2) ประเภทของหลักธรรมระดับกลาง ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ 3) ประเภทของหลักธรรมระดับสูงสุด ได้แก่ อริยสัจ 4 เพราะหลักธรรมประเภทระดับต้นสามารถแบ่งออก 2 ชั้นได้ดังนี้ 1) ชั้นหยาบ เป็นลักษณะที่ต้องละเว้นการประพัตติชั่วทางกาย วาจาเรียกว่าเบญจศีล, 2) ชั้นละเอียด เป็นคุณลักษณะที่ตึงามทางจิตใจ 5 อย่างเรียกว่า เบญจธรรม ถือเป็นหลักธรรมปฏิบัติของพระไตรปิฎกที่เกื้อกูลและส่งเสริมในการรักษาเบญจศีลของมนุษย์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นเพื่อความผาสุกในชีวิตส่วนตัวและสังคมส่วนรวม ส่วนหลักสิทธิมนุษยชน เมื่อจำแนกออกเป็น 6 ประการ ได้แก่ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ 2) สิทธิที่จะได้รับการศึกษา 3) สิทธิที่จะทำงาน 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ 5) สิทธิในทรัพย์สิน 6) สิทธิในสัญญาประชาคม ทั้ง 6 ประการ เมื่อพิจารณาแล้ว สรุปได้ว่าเป็นหลักปฏิบัติเท่านั้น เป็นการแสดงจำแนกประเพณีระหว่างหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก

สรุปว่า ตามพรหมชาลสูตรแสดงถึงมนุษย์ควรเท่าเทียมกัน การใช้ชีวิต การแสวงหาความสุข ความเสมอภาคแห่งความเป็นมนุษย์โดยมีหลักสิทธิมนุษยชนที่สอดคล้องกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกจัดเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่ถูกต้องซึ่งเป็นกฎระเบียบที่สามารถควบคุมผลักดันและประคับประคองการใช้สิทธิเสรีภาพให้หลักเว้นสิ่งที่ไม่ดีให้กระทำในสิ่งที่ดีหรือมีความรู้สึกในศีลธรรมอย่างที่เราเรียกว่าความรับผิดชอบทางศีลธรรมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้กฎแห่งสิทธิมนุษยชนกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกสามารถนำมาประสมประสานความสัมพันธ์กันได้ในรูปแบบที่เรียกว่า “เป็นธรรม” และเป็นมาตรฐานรองรับความพอเหมาะในการกระทำต่าง ๆ ของมวลมนุษยชาติในสังคมได้ กล่าวคือด้านหนึ่งคือ เบญจศีลมิให้ล่วงละเมิด ด้านหนึ่งคือเบญจธรรมให้ปฏิบัติตามเมื่อสามารถปฏิบัติได้ตามนี้แล้วสิทธิมนุษยชนก็ถือว่าบรรลุผลสำเร็จตามที่มุ่งหมาย กล่าวคือประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติในโลก

หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนชั้นกลาง ประเภทของหลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนคือหลักธรรมระดับกลางได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 ประการ สรุปลงใน 3 ทาง ได้แก่ ทางกาย ทางวาจาและทางใจสามารถสรุปได้ว่า สิทธิมนุษยชน 6 ประการ สามารถสรุปประมวลลงในกุศลกรรมบถ 2 ทาง ได้แก่ ทางกายและทางวาจาเท่านั้น เพราะประเภทของสังคหวัตถุ 4 แม้จะสรุปลงได้ก็จริง แต่ใจความจริงแล้ว สิทธิมนุษยชนยังมีเนื้อหาแคบกว่าทางพระไตรปิฎกด้วยซ้ำ ทั้งนี้พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายสังคหวัตถุ 4 ว่าเป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคีด้วยหลักการสงเคราะห์ 4 คือ 1) ทาน การให้คือเอื้อเพื่อเสียสละแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้แนะนำสั่งสอน 2) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจหรือวาจาซาบซึ่งอันมีความสุขพองอันทวนสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือตลอดถึงค่าแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยามยอมตาม 3) อตถจริยา การประพัตติประโยชน์คือชวนช่วยช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมในด้านจริยธรรม 4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอคือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย

พร้อมกันร่วมสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมตามธรรมตามแต่ละกรณี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2554)

หลักธรรมที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนขั้นสูงสุด หลักธรรมในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์เข้าใจกัน หรือมีความเคารพต่อกันในเรื่องที่ไม่ขัดกับความรู้สึกแก่ตนเอง ไม่ขัดต่อความรู้สึกของผู้อื่น คือหลักธรรมระดับสูงสุดเป็นความกลมกลืนกันแบบครบวงจร โดยใช้สิทธิเสรีภาพที่ตรงจุด เพราะว่าหลักธรรมที่ส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติในข้อนี้ จัดเป็นระบบจริยศาสตร์ จริยธรรม หรือทฤษฎีปฏิบัติที่ประสานสัมพันธ์กันระหว่างหน้าที่ วิถีทาง และจุดหมายปลายทาง เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักธรรมขั้นสูง เท่ากับว่าเป็นหลักแห่งการกระทำเพื่อตนและบุคคลอื่นรอบทิศทาง เรียกว่า “การใช้เสรีภาพแบบมัชฌิมาปฏิปทา”(พระครูปฐมกัณฑ์ธารกร (บุญแทน มะลิอ่อน), 2555) ได้แก่ อริยสัจ 4 ประการอันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคที่จะระบบของหลักสิทธิมนุษยชนให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ในโลกมีสิทธิเท่าเทียมกัน เมื่อผู้วิจัยจะสามารถสรุปได้ว่า สิทธิมนุษยชนกลับหลักการใช้เสรีภาพขั้นสูงตามนัยแห่งหลักไตรสิกขา 3 ประการ คือ 1) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวศีลสิกขา หมายถึงการกระทำที่สามารถควบคุมตนเองได้อย่างถูกต้องด้วยกายและวาจา โดยเล็งเห็นประโยชน์ของความเป็นระบบระเบียบเรียบร้อยที่ปราศจากโทษทั้งแก่ตนและหมู่คณะ เมื่อได้ดำเนินตนที่สมบูรณ์ตามข้อนี้ เท่ากับว่าบุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาวาจา เจตนาไม่พูดเท็จ สัมมากรรมันตะ เจตนาไม่ประพฤติดิต สัมมาอาชีวะ เจตนาใช้ชีวิตที่พอเหมาะ, 2) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวจิตสิกขา คือการกระทำที่สามารถควบคุมตัวเองได้อย่างถูกต้องด้านจิตใจเพราะเล็งเห็นความสำคัญภายในจิตใจว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อตนเองในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ในข้อนี้ เท่ากับว่า บุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 3 ประการ ได้แก่ สัมมาวาจา เพียรระวังความชั่ว สัมมาสติ พิจารณากาย สัมมาสมาธิ การตั้งมั่นจิตให้ได้ชั่วขณะ, 3) การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนตามแนวปัญญาสิกขา คือ การส่งเสริมตนเองให้มีความสมบูรณ์ด้านปัญญาเพื่อความรู้แจ้งในความจริงตามสภาพแวดล้อม ซึ่งการดำเนินตนที่สมบูรณ์ ในข้อนี้เท่ากับว่าบุคคลเป็นผู้ทำตนให้สมบูรณ์ในอริยมรรค 2 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ คือมีความเห็นถูกต้องตามแนวอริยสัจ สัมมาสังกัปปะ คือคิดที่จะปลีกตัวออกจากกาม (พระครูปฐมกัณฑ์ธารกร (บุญแทน มะลิอ่อน), 2555) ส่วนต่อมาผู้วิจัยเมื่อสามารถสรุปลงในอริยสัจ 4 ลงได้กับสิทธิมนุษยชน ดังนี้ 1) สิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ จัดอยู่ในสัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ 2) สิทธิที่จะได้รับการศึกษา จัดอยู่ในสัมมาทิฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ 3) สิทธิที่จะทำงาน จัดอยู่ในสัมมาทิฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ 4) สิทธิแห่งเสรีภาพ จัดอยู่ในสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา 5) สิทธิในทรัพย์สิน จัดอยู่ในสัมมาทิฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมากรรมันตะ และ 6) สิทธิในสัญญาประชาคม จัดเข้าได้ทุกอริยมรรคในระดับโลกียะหรือขั้นพื้นฐาน

สรุปว่าหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกจะไม่ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน แต่สามารถแสดงให้เห็นได้ว่า หลักธรรมพระไตรปิฎกอธิบายถึงสิ่งที่ตรงกับความหมายของสิทธิมนุษยชนในแนวคิดของชาวตะวันตกและสามารถพูดได้ว่าพระไตรปิฎกอธิบายถึงเรื่องสิทธิ ทั้งนี้เพราะมีหลักหลักธรรมต่าง ๆ มากมายที่เป็นข้อปฏิบัติที่มนุษย์พึงปฏิบัติต่อกัน ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคม อันเป็นไปด้วยความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจและเข้าใจธรรมชาติของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเน้นความสำนึกทางด้านจิตใจตามธรรมชาติของมนุษย์โดยตัวมนุษย์เอง ดังนั้น สิทธิของมนุษย์ตามแนวคิดของพระไตรปิฎกจึง

ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ในเบื้องต้นมนุษย์ควรมีสัมพันธภาพต่อกันด้วยความเห็นอกเห็นใจกันและกัน และรวมถึงการเข้าใจธรรมชาติของสิทธิของมนุษย์ด้วย หมายถึงการพิจารณาถึงความรู้สึกของบุคคลอื่นจากมุมมองของตน นั่นคือการเอาความรู้สึกไปพิจารณาถึงบุคคลอื่นว่า บุคคลอื่นก็มีความรู้สึกที่เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับตน

จะเห็นได้ว่า พระไตรปิฎกเน้นให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเรา ซึ่งจะทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันอย่างมีถูกต้องเหมาะสม ไม่ละเมิดกันและกันทั้งด้านร่างกายและทรัพย์สิน เป็นหลักการที่ก่อให้เกิด “สิทธิ” ในตัวมันเองโดยพฤตินัย อนึ่ง เบญจศีล เบญจธรรมและหลักธรรมทั้งมวล ก็มุ่งสนับสนุนให้มนุษย์มีสิทธิที่ไม่ควรจะถูกละเมิดจากบุคคลอื่น และในขณะเดียวกันก็มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นอย่างถูกต้องเหมาะสมด้วย กล่าวคือ

1. พระไตรปิฎกอธิบายถือเอาการลด ละ ดับกิเลสตัณหาได้ตามลำดับขั้นว่าเป็นจุดหมายสูงสุด กล่าวคือ หากละกิเลสได้หมด ก็ถือว่าได้บรรลุจุดหมายสูงสุด (ปรมาตถประโยชน์)

2. ในระหว่างที่ไม่สามารถละกิเลสตัณหาได้หมดนั้น ชีวิตก็มีความสุขตามอัตภาพและผลที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติตามความเหมาะสมแก่ความเพียรพยายามของตน เช่น ได้เสพส่วยความสุขต่างๆ ทางโลก (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์) และการได้ไปบังเกิดในสวรรค์หลังสิ้นชีวิตไปแล้ว (สัมปรายิกัตถประโยชน์)

ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนนั้นมีความไม่แน่นอนในเรื่องจุดหมายสูงสุด แต่อาจสรุปได้จากความมุ่งหมายเพื่อความเท่าเทียมกันอันจะนำไปสู่สงบสุขของปัจเจกชนและสังคม กล่าวคือ

1. หลักสิทธิมนุษยชน เน้นการพัฒนาศักยภาพของมวลมนุษย์ซึ่งกำหนดตามบทบาท หน้าที่ในสังคม ตามที่ได้ถูกกำหนดไว้ในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน 6 ประการ

2. หลักสิทธิมนุษยชน เป็นหลักปฏิบัติที่มุ่งแต่มนุษย์โดยเฉพาะมากเกินไป จนละเลยบริบทของสรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมของมวลมนุษย์

สรุปว่า หลักการในพระไตรปิฎกที่มีพระสูตรกล่าวถึงการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข มีเสรีภาพโดยเห็นได้ว่าการนำหลักศีล 5 เป็นปัจจัยเบื้องต้นของการละ การเบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับหลักสิทธิมนุษยชนที่ได้มองในแง่เดียวกันที่ว่ามนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องเหมาะสม ควรทำดีต่อกันและกัน ตนไม่ชอบสิ่งใด คนอื่นก็คงเหมือนกับตน มนุษย์ทุกคนไม่ควรที่จะละเมิดผู้อื่นทั้งในทางร่างกายและทรัพย์สิน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว สิทธิก็จะเกิดขึ้นมาเอง นั่นก็คือว่า สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติต่อบนอย่างถูกต้องเหมาะสมเหมือนกัน

องค์ความรู้ใหม่

การนำเสนอใช้หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกจึงมีอยู่ 2 ลักษณะด้วยกัน โดยนำไปประยุกต์การดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมด้านสังคม แต่แต่ละประเทศควรได้องค์ความรู้ดังนี้

1. การใช้สิทธิเสรีภาพขั้นต้น (ทางกายและวาจา) พระไตรปิฎกมุ่งส่งเสริมความเป็นส่วนตัว และมุ่งเปิดเผยให้ปัจเจกชนรับทราบว่ธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นหลักประกันของการใช้สิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก ดังนั้น การประยุกต์ใช้หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกสามารถสังเกต พิสูจน์ และตรวจสอบได้จากพฤติกรรมต่าง ๆ ด้านการคิด การทำและการพูด ที่เรียกว่า “กรรม” และทั้งสาม 3 กาย

วาจาและใจ ในเบื้องต้นนี้เองที่ผลักดันออกไปสู่กระแสสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ เป็นการใช้หลักสิทธิมนุษยชนที่ขึ้นอยู่กับสิ่งชักจูง และสิ่งชักจูงเหล่านั้น และถือได้ว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการใช้สิทธิมนุษยชน ซึ่งตรงกับหลักเบญจศีลและเบญจธรรมในพระไตรปิฎกนั่นเอง

2. การใช้สิทธิเสรีภาพขั้นสูง (ปัญญา) หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก เป็นสิทธิที่มุ่งเน้นถึงการปฏิบัติเพื่อบรรลุผล ด้วยเหตุนี้ หลักการทั้ง 2 จึงมีจุดนัดพบที่การใช้สิทธิเสรีภาพออกไปและเป็นการใช้สิทธิที่ถูกต้อง เป็นสิทธิที่มีลักษณะชักชวนให้กระทำ หรือให้พิสูจน์ตนเองด้วยตนเองเป็นสำคัญ นอกจากนี้ เพื่อเป็นหลักประกันของการพิสูจน์ตนเองได้อย่างถูกต้อง คือ ไม่ก้าวท้าว ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น หลักคำสอนในพระไตรปิฎก ดังที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นสิทธิที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนการอยู่ร่วมกัน และย้าถึงสื่อพฤติกรรม การกระทำ และการทำดีเป็นพื้นฐาน ประคับประครองตนเองไม่ให้ตื่นตาตื่นใจกับความเจริญทางด้านวัตถุเกินขอบเขต เมื่อเป็นเช่นนี้ ในการเปรียบเทียบมาตรฐานการใช้สิทธิขั้นสูงนี้ ถึงการใช้สิทธิหรือการประพฤติปฏิบัติเพื่อการพัฒนาปัจเจกภาพของบุคคลตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ อันได้แก่ 1) การไม่กระทำความชั่ว การไม่กระทำความชั่วในพระไตรปิฎกทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ย้ำถึงการใช้สิทธิเสรีภาพอันพึงประสงค์ เป็นหลักธรรมคำสอนที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตของบุคคลให้รู้จักละเว้นความชั่วทั้งหลาย เช่น ยับยั้งชั่งใจจากการทำที่ไม่ดี ทั้งนี้เพราะการไม่กระทำความไม่ดีหรือความชั่วถือได้ว่า เป็นการใช้สิทธิเสรีภาพที่พึงตามและควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง เป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้บุคคลในสังคมกระทำร่วมกันเพื่อความอยู่ร่วมกัน ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน นอกจากนี้ยังรับรองได้ว่า การมีศีลธรรม (เบญจศีลและเบญจธรรม) คือ จุดเริ่มต้นในการแก้ปัญหา ร่วมกันหรือแม้แต่การดับทุกข์ เป็นต้น, 2) การกระทำความดี หลักธรรมในพระไตรปิฎกนอกจากจะส่งเสริมหลักสิทธิมนุษยชนแล้วยังปฏิเสธสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายออกไป เพื่อการพัฒนาของบุคคลในสังคมให้เจริญก้าวหน้า สิทธิตามคำสอนในพระไตรปิฎกจึงมุ่งส่งเสริมแต่การกระทำแต่ความดีทั้งหลาย จากการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ได้ตระหนักถึงการทำความดีทั้งหลาย เพราะความดีหรือความชั่วเป็นสิ่งที่อยู่จริง เป็นคุณภาพของการกระทำที่เกิดจากมนุษย์โดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม และผู้ที่สามารถกระทำถูกเท่านั้นจึงเรียกว่าคนดี ส่วนผู้ที่กระทำผิดนั้น คือ คนเลว, 3) การพัฒนาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกในการพัฒนาจิตใจนี้เมื่อละเว้นความชั่วและการกระทำความดีดังกล่าวแล้ว ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญภายในจิตใจว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างมากในฐานะที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชนเพราะเป็นการส่งเสริมปัจเจกบุคคลภายในจิตใจให้คิดเป็นเข้าใจถูกต้องดำรงเป็นประโยชน์ บนฐานสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม คือสามารถส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนเอง เพื่อความดีเพื่อความเจริญก้าวหน้าในทุกด้านของชีวิต ดังความสัมพันธ์ระหว่างหลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎกในการประยุกต์ใช้ร่วมกันสังคมไทยควรนำหลักการทั้ง 2 มาปรับใช้ใน 2 ด้าน ได้แก่

1. ด้านหลักบรรทัดฐานเกี่ยวกับการใช้สิทธิเสรีภาพในการอยู่ร่วมกัน เล็งเห็นความสำคัญของตัวเองและกัน อย่างไรก็ดี เพื่อความเหมาะสมแก่การใช้สิทธิเสรีภาพร่วมกัน จำต้องตั้งอยู่บนหลักบรรทัดฐาน หรือความเป็นพี่น้องกันซึ่งความสำคัญในข้อนี้ เมื่อศึกษาตามหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกแล้ว จะเห็นได้ว่าในสังคมใด ถ้าขาดหลักบรรทัดฐานเสียอย่างเดียว ในสังคมนั้น ๆ จะเกิดความวุ่นวายอยู่เนื่อง ๆ ดังจะเห็นได้

จากความวุ่นวายต่าง ๆ ในปัจจุบัน เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะปัจเจกชนมองข้ามความเป็นพี่น้องกัน หรือไม่ก็เป็นผลจากการที่ประชาธิปไตยมักย่ำอยู่เสมอกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคและในบางครั้งความเสมอภาคยังถูกลืมเลือนไป ในขณะเดียวกัน สิทธิเสรีภาพกับถูกใช้แบบเกินขอบเขต อย่างไรก็ตาม ปัญหาต่าง ๆ จะไม่มีวันยุติลงได้ ถ้าหากคนในสังคมไม่มีหลักภราดรภาพ เพราะตามความจริงในสังคมประชาธิปไตยกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค แต่ในการใช้ออกไปจะต้องตั้งอยู่บนหลักการภราดรภาพ รักใคร่ ช่วยเหลือ เจือจุนกัน

2. ด้านหลักความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพตามแนวของหลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎก ต้องเป็นสิทธิเสรีภาพที่ประกอบด้วยหลักภราดรภาพและความเสมอภาคไปพร้อมกันด้วย นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพอเหมาะแก่ระบบการเมืองการปกครองที่ย้ำถึงปัญหาสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น ดังจะเห็นในทัศนะที่มองมนุษย์ในฐานะที่เป็นปัจเจกชนในสังคม มีความเท่าเทียมกัน และควรที่จะได้รับการปกครองสิทธิและสิทธิเสรีภาพอย่างแท้จริงและควรที่จะได้รับการปกป้องสิทธิอย่างเท่าเทียมกันได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากรัฐในฐานะที่เป็นพลเมืองความเสมอภาคในโอกาสและความเสมอภาคระหว่างบุคคล เป็นต้น

สรุป

คำสอนในพระไตรปิฎกซึ่งกอปรด้วยพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรมโดยเห็นได้จากการเผยแผ่หลักคำสอนให้ประชาชนในสังคมสมัยนั้นได้สนใจถึงสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ที่ผู้วิจัยนำพรหมชาลสูตรว่าด้วยจุฬศีล มัชฌิมสูตรและมหาศีล รวมถึงศีล 5 ที่มีแนวคิดเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ละพฤติกรรม ซึ่งคำสอนในพระสูตรนี้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนที่มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกได้วางรากฐานด้านสิทธิมนุษยชนไว้ โดยสอดแทรกไว้ตามพระสูตรต่าง ๆ มีพรหมชาลสูตรเป็นต้น จนกระทั่งมีการเปรียบเทียบว่าสิทธิมนุษยชนตามคำสอนพระไตรปิฎกนั้นเทียบได้กับศีล 5 และเบญจธรรม 5 และทศ 6 รวมถึงยกระดับเป็นเรื่องพื้นฐานต่อการก้าวไปสู่ อริยสัจ 4 ที่ช่วยเรียนรู้สมาธิและปัญญาในที่สุด เพียงเท่านี้ก็เพียงพอที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

หลักสิทธิมนุษยชนกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก ล้วนได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน มนุษย์ควรมีเมตตากรุณาต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกันผ่านการกระทำที่สอดคล้องกันระหว่างกาย วาจา และใจ ซึ่งอยู่ในกรอบของหลักศีลธรรม ฉะนั้น หลักสิทธิมนุษยชนและหลักธรรมในพระไตรปิฎก จึงมีนัยเดียวกัน กล่าวคือ เป็นหลักการที่สอดคล้องกับการพัฒนาชีวิต จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคมของมวลมนุษย์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หลักสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องทางโลก ส่วนหลักธรรมเป็นเรื่องทางธรรม ซึ่งทั้งสองจะเดินทางร่วมกันตลอดในฐานะสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาชีวิตมวลมนุษย์ให้เข้าถึงสันติสุขทั้งด้านส่วนตัวและส่วนรวมตลอดไป บนฐานแห่งหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือ สายกลาง โดยแบ่งเป็น 2 ภาค ได้แก่ 1)ภาคโลกียธรรม ได้แก่ คำสอนที่จะอำนวยสันติสุขอย่างโลกียวิสัยมีการเมืองที่โปร่งใส สังคมที่ติงาม ธรรมะว่าด้วยการปกครองธรรมะว่าด้วยการเศรษฐกิจ ธรรมะในการครองชีพ ปกครองครอบครัว เป็นต้น 2) ภาคโลกุตระธรรม ได้แก่ คำสอนที่จะอำนวยสันติสุขถาวรชนิดที่พ้นจากโลกียวิสัย มีหลักอริยสัจ 4 เป็นต้น ที่เป็นคำ

สอนสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาทุกชนิด เพราะเหตุที่คำสอนในพระไตรปิฎกมีคำอธิบายที่สมบูรณ์ทุกด้านอย่างนี้ รวมถึงครอบคลุมทุกศาสตร์ทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ สังคมมนุษย์

ในแง่ของการปฏิบัติหลักสิทธิมนุษยชนมีเป้าหมาย คือ ให้นานาชาติยึดหลักสิทธิมนุษยชน คือ ให้มีกฎหมายรองรับและคุ้มครองมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชนชั้น วรรณะ เพศ ศาสนา เชื้อชาติเพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบกัน การเข่นฆ่ากันเบียดเบียนกัน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้มวลมนุษยชนพบกับความสันติสุข ส่วนหลักธรรมในพระไตรปิฎกเป็นหลักธรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณธรรมให้มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์เป็นหลักธรรมที่คุ้มครองโลกให้มวลมนุษยชนพบกับความสุขในการดำเนินชีวิตอย่างมีอิสระเสรี เพราะเป็นหลักธรรมที่ประกอบด้วยหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ขั้นกลางและขั้นสูงสุด เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมสันติภาพในมวลมนุษยชนและมีจุดมุ่งหมายที่สูงขึ้นไปอีก คือ มุ่งไปสู่โลกุตระธรรม คือ พระนิพพาน หลักธรรมในพระไตรปิฎกมีพื้นฐานจากความต้องการพ้นทุกข์ มีขอบเขต ระดับและการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งมีผลหรือจุดหมายปลายทางที่ครอบคลุมชีวิตมนุษย์และสรรพสัตว์ สิ่งแวดล้อม ส่วนหลักสิทธิมนุษยชนแม้ว่าจะเน้นเพื่อความเสมอภาค ความเท่าเทียม ความปรองดองสามัคคีของผู้คนในสังคม เป็นต้น ก็มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ประโยชน์สุขของมวลมนุษยชาติเช่นกัน ซึ่งถ้ามนุษย์สามารถปฏิบัติตามก็จะบรรลุผลที่พึงประสงค์ในระดับปัจจุบันได้

บรรณานุกรม

- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2547). *หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- คณะกรรมการประสานงานองค์กรสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย. (2527). *สิทธิราษฎร์ไทย*. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ชะวักชัย ภาติณธ. (2548). *กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรี้นตึงเฮ้าส์.
- ป.หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. กรุงเทพฯ: อาหารการพิมพ์.
- พระครูปฐมกัณฑ์ธารากร (บุญแทน มะลิอ่อน). (2555). *หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการส่งเสริมสิทธิมนุษยชน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2536). *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2546). *พุทธศาสนสุภาษิต*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.
- วรพจน์ วิศรุติพิชญ์. (2543). *สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- วสิน อินทสระ. (2529). *จริยศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บรรณาการ.

วิชัย ศรีรัตน์. (2548). แนวคิดและพัฒนาการของกฎหมายสิทธิมนุษยชน. เอกสารการสอนชุดกฎหมายสิทธิมนุษยชนหน่วยที่ 1-4 สาขาวิชานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สมชาย กษิติประดิษฐ์. (2544). สิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2554). ปรัชญาเปรียบเทียบ มนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์.

สุเชาว์ พลอยชุม. (2537). จริยศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เสน่ห์ จามริก. (2531). พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.

หลวงประดิษฐมนูธรรม. (2526). คำอธิบายกฎหมายปกครอง, ในประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Knat. Immanuel. Paton. H.J. (1964). *Groudwork of the Metaphysic of Morals*. New York: Happer&Row.